

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Divânu Lügâti't-Türk'te Morfolojik Olarak İAn- Eki ile Oluşan Fiillerin Anlamsal Analizi Üzerine

On the Semantic Analysis of Verbs Morphologically Formed with the Suffix İAn- in Divânu Lügâti't-Türk

Fatma KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Fatma_koc_1991@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-2736-5459

Öz: Divânu Lügâti't-Türk, Türk milletinin kültürünü adeta bir ayna gibi yansıtan ve dil, tarih, etnoloji, coğrafya, sosyoloji, antropoloji vb. birçok disipline ait bilgiler içeren bir eserdir. Divân, sıradan bir eser olmamakla birlikte Türk dili ve tarihine damga vuran bir kaynak niteliği taşımaktadır. Kâşgarlı Mahmûd'un kaleme aldığı Divânu Lügâti't-Türk, Türk diline ait birçok veri içermekte ve diğer alanlara ait araştırmalarda bir başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır. Divân'ın yazılış amacı, Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermek ve Türkçe öğretmek olup bu yönüyle sözlük türünün en önemli örneğini temsil etmektedir. Ansiklopedik bir nitelik taşıyan eser, Türk diline ait birçok veri sunmakta olup araştırmacılara örneklem alanı oluşturmaktadır. Divânu Lügâti't-Türk, Türk edebiyatına ait olan edebî türlerin ilk örneklerini de içermektedir. Bu açıdan eser, Türk edebiyatına ait metinleri içermesi sebebiyle dönemin dil özelliklerini inceleme imkânı da sunmaktadır. Çalışmanın amacı, yapım eklerinin anlama olan etkisinin görülmesi ve işlevinin anlaşılmasını sağlamaktır. Çalışmanın örneklemini ise eserin dizininde İAn- eki ile oluşturulan fiiller oluşturmaktadır. Ekin birleşik bir ek olup olmaması konusu ise dikkat çekici bir durumdur. Bu nedenle çalışmada İAn- ekinin kullanıldığı fiiller tercih edilerek bu fiillerin anlamsal yönü incelenmiştir. Bu çalışmada, Divânu Lügâti't-Türk adlı eserin dizininde İAn- eki ile oluşturulan fiillerin anlamsal analizi üzerinde durulacak ve bu noktada ulaşılan çıkarımlar neticesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divânu Lügâti't-Türk, morfoloji, fiil, anlam.

Abstract: Divânu Lügâti't-Türk is a work that reflects the culture of the Turkish nation like a mirror and contains information from many disciplines such as language, history, ethnology, geography, sociology, anthropology, etc. Although the Divan is not an ordinary work, it is a source that has left its mark on the Turkish language and history. Divânu Lügâti't-Türk, written by Mahmûd of Kashgar, contains a lot of data on the Turkish language and is used as a reference source in research in other fields. The purpose of the writing of Divân is to show that Turkish is as rich a language as Arabic and to teach Turkish, and in this respect, the dictionary represents the most important example of its kind. The work, which has an encyclopedic quality, presents a lot of data on the Turkish language and creates a sample area for researchers. Divânu Lügâti't-Türk also contains the first examples of literary genres belonging to Turkish literature. In this respect, the work also offers the opportunity to examine the language characteristics of the period, as it contains texts belonging to Turkish literature. The aim of the study is to see the effect of construction attachments on meaning and to understand their function. The sample of the study consists of verbs created with the suffix İAn- in the index of the work. The issue of whether the supplement is a combined attachment or not is a remarkable situation. For this reason, in the study, the verbs in which the suffix İAn- is used are preferred and the semantic aspect of these verbs is examined. In

Geliş Tarihi:12.09.2024

Kabul Tarihi:19.09.2024

Yayın Tarihi:15.12.2024

Atıf: Koç, F. (2024). Divânu Lügâti't-Türk'te morfolojik olarak İan-eki ile oluşan fiillerin anlamsal analizi üzerine. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(Divânu Lügâti't Türk'ün 950. Yıl Dönümü), 178-193. Doi: 10.33437/ksusb.1549249

---

this study, the semantic analysis of the verbs formed with the suffix lAn- in the index of the work named Divânu Lügâti't-Türk will be emphasized and evaluated as a result of the inferences reached at this point.

Keywords: Divânu Lügâti't-Türk, morphology, verb, meaning.

GİRİŞ

Divânu Lügâti't-Türk, Türk bilgini Kâşgarlı Mahmûd tarafından kaleme alınan Karahanlı Türkçesi döneminin dil özelliklerini temsil eden bir geçiş dönemi eseridir. Eser, Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu ortaya koymak amaçları olmak üzere belirli bir hedef doğrultusuna hitap edebilmek için yazılmıştır. Kâşgarlı'nın bu eserini hazırlarken iki amacı vardı: Türkçenin Arapça ile atbaşı beraber gittiğini göstermek ve Araplara Türkçe öğretmekti (Canpolat 1999: 19). Eserin yazıldığı dönem, Türk dili tarihinde yaşanan bir din değişikliğine tekabül etmekte olup eser; bu değişikliğin Türk milletindeki tesirlerinin görülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Divânu Lügâti't-Türk, birçok ilki barındırması sebebiyle Türk dili tarihinde çok önemli bir konuma sahiptir (Türk ve Koç, 2023: 330).

Divân, sadece Türkçenin ilk sözlüğü olma özelliğini taşıma özelliği ile değil; sosyolojik, kültürel, antropolojik, filolojik, etnolojik verileriyle de Türkolojinin temel kaynağı olma özelliğiyle de değer kazanmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra bir dil öğretimi için gereken materyallerin çoğu, bu eserde bulunmaktadır. Türk edebiyatına ait olan atasözleri, şiirler, dörtlükler, ikilemeler, birçok temaya ait olan söz varlığı vb. çoğu dil malzemesi; eserde yer almaktadır. Özellikle Divânü Lügati't Türk, o devir Orta Asya'sında Türkçenin söz zenginliğini yansıtmaya ve bünyesinde Türk kültürüne dair folklorik ve etnoğrafik değerleri taşıması açısından Türkçenin kazandığı yüksek değeri ortaya koymuştur (Karamanlıoğlu, 2001: 33-40; Özkan, Esin ve Tören, 2001: 79). Ayrıca eski Türk şiirine dair şiir geleneği eserde bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk dilinin önem teşkil eden dönemi olan Karahanlı Türkçesinin dil özelliklerini somut olarak yansıtmaya, eserin değerini bir kat daha artırmaktadır.

Karahanlı Türkçesi döneminde Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte Hakaniye Türkçesi olarak da adlandırılan Türkçe ile bir dönem meydana gelmiştir. Ancak bu dönemde Eski Türkçeden ve Eski Türk kültüründen ayrışma ve yeni dönemin başlangıcı birden olmamıştır. Eski Türk dili ve kültürü bu dönemde de devam ederek İslamiyet'in kabulünün tesiriyle sentezlenmiştir. Eser, Türk dilinin 11. yüzyıldaki dil özelliklerini, lehçe ve ağız farklılıklarını, ses ve yapı bilgisini anlatan bir dilbilgisi kitabı; halk bilimine ve edebiyatına malzeme kazandıran zengin bir kaynak; kişi, boy, yer adları bakımından bir bilgi dağarcığı; çağın cemiyet yapısını siyasî, iktisadî, kâinat anlayışı yönüyle tanıtan bir sosyoloji mecmuası olarak da anılabilir (Kaçalın, 2008: 46). Bu çerçevede Divânu Lügâti't-Türk, yazıldığı dönemin kültürel ve sosyolojik izlerini belirgin ölçüde yansıtmaktadır.

Anlam, bir sözcüğü ayırt etmeye yarayan içerik özellikleridir. Türkçede ekler vasıtasıyla türetilen sözcükler başka anlamlar kazanabilmektedir. Dolayısıyla şekil özelliklerinin değişimi anlama hususuna da yansımaktadır. Bir sözcük, birden fazla anlama sahip olmakla birlikte aldığı eklerle birlikte başka anlam işlevleri üstlenebilmektedir. Bu durum fiil türünde de kendini göstermektedir. Fiillere eklenen yapım ekleri ile birlikte fiiller farklı anlamlar kazanabilmektedir.

lAn- ekinin oluşumu hakkında farklı görüşler olmakla birlikte bu ek farklı sözcük türleri türetebilmektedir. Bu ekin kullanımı ve ayrı bir ek olarak ele alınması konusunda ise bir ikileme mevcuttur. Ekin bu yönü kullanım açısından dikkat çekicidir. Kimi araştırmacılar +lAn-, +lAt-, +lAş- biçiminde ayrı bir isimden fiil yapımı olarak ele alırken kimi araştırmacılar ise +lA- eki üzerine fiilden fiil yapan çatı eklerinin eklenmesi sonucu olarak +lA-n-, +lA-t-, +lA-ş- şeklinde ele almışlardır (Cin ve Işık, 2020: 82-83).

lAn- ekinin +lA- tabanından türediği veya ayrı bir ek olma hususunda bazı ikili görüşler mevcuttur.

Gülsevin, +lAn- biçiminin +lA- ekinin -n- çatı ekiyle genişlemiş şekli olduğunu ve güşşalan-; nûrlan-; yapraklan-; kuvvetlen-; öglen- örneklerini vererek bu ekle yapılan fiillerin +lA- alt tabanlı şekillerinin kullanılmadığını ifade etmiştir. (Gülsevin, 1997: 120-121).

Erdal, +lA- ekinin yaygın olarak kullanıldığını ve yabancı sözcükler üzerine kolaylıkla gelebildiğini ifade etmiş, +lAn- şekli için - (X)n- ile +lA- birleşiminden oluştuğuna şüphe olmadığını, +lA- şekliinden

türetilmiş olsa bile +lAn- şekillerinin bunlardan bağımsız olarak meydana geldiğini gösterilebileceğini belirtir (Erdal, 1991: 454, 509).

Korkmaz, +lAn- < +lA-n- adı altında +lA- ekiyle kurulmuş fiillerin bazılarının -n dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- şeklinde birleşik bir ek oluşturduğunu dile getirmiştir (Korkmaz, 2017: 178).

Hacıeminoğlu ise +lA- ekini esas alarak (gerçeklen- < gerçek-le-n-, gönüllен- < gönül-le-n-, hizmetlen- < hizmetle-n-) örnekleriyle, +lA- ekini -la-n-/-le-n- biçimlerinde ele almıştır (Hacıeminoğlu, 1991: 220- 221).

Karahanlı Türkçesi dönemine ait olan Dîvânü Lugati't Türk'te ise lAn- eki ile türetilen birçok fiil bulunmakta ve bu ekin fiillere kattığı belirli anlamlar mevcuttur. Gabain, bu ekin "sınırsız kullanılma imkânı" sunduğunu belirtir (Gabain, 1988: 49).

lAn- eki ile türetilen fiiller, belirli anlamlar yüklenip farklı anlamlar kazanmışlardır. Gerek Eski Türkçede gerekse günümüz Türkçesinde lA- ekinin işlek bir şekilde kullanıldığı bilinmekte ve bu kullanımdan gramer kitaplarında bahsedilmektedir. Ancak ekin bir genişleme sonucu ya da ayrı bir ek olarak ele alınması noktasında farklı fikirler söz konusudur. Ekin işlek bir şekilde kullanılması ve oluşumu noktasında görüş birliğinin olmaması, onu farklı bir konumda olmasına neden olmuştur. Çalışmada lAn- eki ile türetilen fiiller incelenerek ekin türetilen fiile ne şekilde anlam yüklediği üzerinde durulacaktır. lAn- ekinin incelenme amacı ise onun sözcük türetme fonksiyonundaki anlam işlevine dikkat çekmektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada lAn- eki konusundaki iki farklı görüşün olması üzerinde değil, ekin fiillere yüklediği anlamsal fonksiyonlar üzerinde durulacaktır. Dîvânü Lügâti't-Türk'ün dizininde yer alan ve lAn- eki ile türetilen fiiller taranmış ve tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller, lAn- ekinin fonksiyonuna göre anlamsal olarak incelenmiş ve kendi içerisinde başlıklara ayrılmıştır. Çalışmada herhangi bir anlambilimsel yöntem kullanılmamış olup bundan daha çok lAn- eki ile türetilen fiillerin bu ekle birlikte kazandığı anlamlar ele alınmıştır. Karahanlı Türkçesi döneminin oldukça önemli eserlerinden olan Dîvânü Lügâti't-Türk'te bu ekle türetilen fiiller anlamsal bakımdan değerlendirilecektir. Böylelikle lAn- ekinin türettiği fiillerdeki anlamlar belirlenecek ve incelenen ekin kazandırdığı anlamlar tablo hâlinde sunulacak, sayısal verilerle temellendirilecektir.

BULGULAR

Bu çalışmada ele alınan fiillerin başlıklara ayrılmasında fiillerin içerdiği anlamlar ölçüt olarak kullanılmıştır.

Bulmak/Özgün Bakış Açısıyla Görmek Anlamı

"Bulmak/Özgün Bakış Açısıyla Görmek Anlamı" başlığı altında yer alan fiiller; bir kişinin herhangi bir durumu kendi bakış açısına göre yorumlaması anlamını içermektedir. lAn- ekinin bu başlıktaki fiillere yüklediği anlamsal fonksiyon ise niteleyici sözcükleri varsayım olarak kendi bakış açısıyla görmektir. "Bulmak/Özgün Bakış Açısıyla Görmek Anlamı" başlığı içerisinde toplam 18 fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

agruklanmak: (bir iş veya yükü) ağırsınmak, ağır saymak I, 313

çiwgünlenmek: vücuda yararlı besleyici bulmak II, 278

edizlenmek: engel ve sarp saymak I, 292, 293

emgeklenmek: zahmetli saymak I, 315

isiglenmek: bir şeyi sıcak bulmak I, 294

koldaşlanmak: arkadaş olmak, arkadaş saymak II, 272

kuruglanmak: kuru bulmak II, 268

öküşlenmek: çok saymak; çok sanmak I, 303

soguklanmak: soğuk bulmak veya soğuk saymak II, 266, 267

sökmenlenmek: kahramanlaşmak, kendini kahraman saymak II, 278

suwıgılanmak: sulu bulmak II, 267

tewlügenmek/ tewlüklenmek: kendini hileci saymak, hileci olmak II, 277

turuklanmak: durgun, argın saymak II, 265, 266

türkünlenmek: kendini bir yerden saymak ve o yeri kendinin sayıp oturmak II, 278

uçuzlanmak: ucuz bulmak, ucuz saymak I, 292

yawganlanmak: yavan bulmak III, 116, 117

yawuzlanmak: kötü bulmak III, 114

yıraklanmak: uzak bulmak III, 115

Davranış/Psikolojik Durum Anlamı

“Davranış/Psikolojik Durum Anlamı” başlığı altında değerlendirilen fiiller, davranış adlarına veya adlara eklenen İAn- eki ile birlikte türetilmiştir. İAn- ekinin bu başlıktaki fiillere kazandırdığı anlamsal fonksiyon, herhangi bir davranış anlamı içeren ve psikolojik durumu betimleyen fiil türetmesidir. Bu başlık altında ele alınan toplam 27 adet fiil tespit edilmiştir. Davranış anlamına ait 20 fiil, psikolojik durum anlamına ait ise 7 adet fiil olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Davranış anlamı ve psikolojik durum anlamı tasnifi

Davranış Anlamı	Psikolojik Durum Anlamı
arkuklanmak: haylazlık etmek, dikbaşlılık etmek	bürgelenmek: öfkeden pire gibi sıçramak, pirelenmek
bağışlanmak: bağışlanmak	kadgulanmak: kaygılanmak
beçkemlenmek: savaş gününde ve başka günlerde belge takınmak	kızgutlanmak: suçunun cezasını görerek rüsva olduğundan bir işten çekinmek
boşlaglanmak: kızmak, öğüt tutmamak	kurlanmak: acınmak, tasa, acı duymak
kadırlanmak: huyunu çetinleşir göstermek	otlanmak: ateşlenmek, ateş kesilmek, ateş gibi olmak; öfkelenmek
kılınçlanmak: nazlanmak (kadın), kırışmak	siñirilenmek: sinirlenmek, siniri çoğalmak, sinir sarılmak
kizlenmek: saklar görünmek, kendi kendine saklamak	uwutlanmak: utanmak
köñüllenmek: gönüllenenmek; (çocuk) düşünmek ve anlamak; arzu etmek	
kurgulanmak: taşkınlık ve yeğnilik etmek	
saklanmak: saklanmak, çekinmek	

satlanmak: cesaret göstermek, cüret etmek, atılmak
tawışganlaşmak: öndül olarak tavşan koyup yarış (bahis) etmek
tayuklanmak: dayılanmak, kibarlanmak
teñlenmek: işi düşünmek, çare düşünmek
tıgraklanmak: yiğitlik göstermek, yiğitlenmek
tumluglanmak: soğuk bulmak; soğuk davranmak, surat asmak
turkıglanmak/turkuglanmak: üstelemekten çekinmek, gocunmak, saygı göstermek
yinçgelenmek: alçak gönüllülük etmek; odalık edinmek; Tanrı'ya karşı küçüklük göstermek, tapmak, ibadet etmek
yufkalanmak: yaltaklanmak, yavuncılamak
yüreklenmek: cesaret göstermek, yiğitlenmek III, 115

Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

arkuklanmak: haylazlık etmek, dikbaşlılık etmek I, 315

bağışlanmak: bağışlanmak III, 344

beçkemlenmek: savaş gününde ve başka günlerde belge takınmak II, 277

boşlaglanmak: kızmak, öğüt tutmamak II, 272

bürgelenmek: öfkeden pire gibi sıçramak, pirenlemek III, 202

kadgulanmak: kaygılanmak III, 201

kadırlanmak: huyunu çetinleşir göstermek II, 267

kılınçlanmak: nazlanmak (kadın), kırışmak III, 374

kızgutlanmak: suçunun cezasını görerek rüsva olduğundan bir işten çekinmek II, 271

kizlenmek: saklar görünmek, kendi kendine saklamak II, 253

köñüllenmek: gönüllenenmek; (çocuk) düşünmek ve anlamak; arzu etmek III, 408

kurgulanmak: taşkınlık ve yeğnilik etmek III, 201

kurlanmak: acınmak, tasa, acı duymak, ziyan görmek; katılaşılmak, koyulaşılmak, mayalanmak, ekşimek II, 250, 251; III, 197

otlanmak: ateşlenmek, ateş kesilmek, ateş gibi olmak; öfkelenmek I, 297

saklanmak: saklanmak, çekinmek II, 247

satlanmak: cesaret göstermek, cüret etmek, atılmak II, 248

siñirilenmek: sinirlenmek, siniri çoğalmak, sinir sarılmak III, 407

tawışganlaşmak: öndül olarak tavşan koyup yarış (bahis) etmek II, 226

tayuklanmak: dayılanmak, kibarlanmak III, 197, 198

teñlenmek: işi düşünmek, çare düşünmek III, 400

tıgraklanmak: yiğitlik göstermek, yiğitlenmek II, 274

tumluglanmak: soğuk bulmak; soğuk davranmak, surat asmak II, 273

turkıgılanmak/turkıuglanmak: üstelemekten çekinmek, gocunmak, saygı göstermek II, 272

uwutlanmak: utanmak I, 291

yınçgelenmek: alçak gönüllülük etmek; odalık edinmek; Tanrı'ya karşı küçüklük göstermek, tapmak, ibadet etmek III, 450

yufkalanmak: yaltaklanmak, yavuncımak III, 203, 204

yüreklenmek: cesaret göstermek, yiğitlenmek III, 115

Değişim Anlamı

“Değişim Anlamı” başlığı altında ele alınan fiiller; bir durumdan başka bir duruma geçmek, fiziksel veya kimyasal noktada değişim göstermek anlamlarını içermektedir. IAn- ekinin bu başlıktaki fiillere yüklediği anlamsal fonksiyon her anlamda gerçekleşen bir değişimin yaşanması durumudur. “Değişim Anlamı” başlığı altında ele alınan bu fiiller toplam 26 adettir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

adgırlanmak: aygırlaşmak, aygır bulmak I, 313

bilgelenmek: akıllanmak, akıllılaşmak III, 202

çepişlenmek: çepiç olmak, çepiç hâline gelmek II, 266

çımguklanmak: koğcu (dedikoducu) olmak II, 275

çübürlenmek: keçi kıllanmak, keçinin kılı bitmek II, 266

isizlenmek: sevimsizleşmek, yaramazlaşmak I, 293

kırtışlanmak: güzelleşmek, güzelliği artmak II, 272

kurlanmak: acınmak, tasa, acı duymak, ziyan görmek; katılaşmak, koyulaşmak, mayalanmak, ekşimek II, 250, 251; III, 197

küçlenmek: kuvvetlenmek II, 252

meñizlenmek: benizlenmek, güzelleşmek, benzine renk gelmek III, 407, 408

oñiklanmak: zülüflü olmak, takma saçlanmak I, 311, 312

ögürlenmek: at sürüsü, aygıra sahip olmak, başka hayvanlar sürü ve bölük hâline gelmek I, 292

öklenmek: dinlenmek; önceden anlamayıp sonradan anlamak; (çocuk) büyüme I, 259, 298

öñi öñlenmek: renklenmek, kızarmak, hastalıktan sonra rengi yerine gelmek I, 289

sayramlanmak: su azalmak, sığ bir hâl almak, su biraz çekilmek III, 205

suwlanmak: sulanmak, sulu olmak II, 247

süñüklenmek: kemiklenmek, büyüme III, 408

talkalanmak: koruklanmak, salkım koruk olmak III, 201

tatıgılanmak: tatlanmak II, 265

tuzlanmak: tuzlanmak II, 243

tüplenmek: kökleşmek; zenginleşmek II, 242

uzlanmak: ustalaşmak I, 297

üçlenmek: üç olmak, üçlenmek I, 256

yavaşlanmak: yavaşlanmak, dökleşmek, yumuşak huylu olmak III, 114

yıdlanmak: kokmak, bozulmak III, 110

yuwgalanmak: yaramazlaşmak III, 203

Durum Anlamı

“Durum Anlamı” başlığı altında ele alınan fiiller, belirli bir duruma işaret eden fiillerdir. IAn- ekinin bu başlıktaki fiillere kazandırdığı anlamsal fonksiyon ise belirli bir şekli, fiziksel durumu ve biçimi tasvir eden fiilleri ortaya çıkarmasıdır. “Durum Anlamı” başlığı altında toplam 67 adet IAn- eki ile türetilen fiil elde edilmiştir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

bağırılanmak: pıhtılaşmak, akar şey koyulaşmak II, 264

bağlanmak: bağlanmak II, 238

beklenmek: bekişmek, sağlamlaşmak; kapanmak, kapatılmak; saklanmak II, 239

berkelenmek: kanla dolmak; kamçı sahibi olmak III, 201, 202

boglanmak: bohçalanmak II, 239

bognaklanmak: bulut parça parça olmak II, 274

bogralanmak: pohurlanmak, pohurlaşmak III, 200, 201

boxsuklanmak: eli boynuna bağlanmak II, 272

buçgaklanmak: köşelenmek II, 273

bukuklanmak: tomurcuklanmak, kabarmak I, 437; II, 285

bulıtlanmak: bulutlanmak II, 264

burçaklanmak: burçaklanmak; (akar hakkında) tane tane akmak, burçak burçak olmak, I, 466; II, 273, 279

butaklanmak: budaklanmak, tomurcuklanmak, kolları ayırmak II, 264, 269

büksüklenmek: kızda meme tomurmak II, 277

çağırılanmak: sıra veya şarap gibi olmak II, 267

çalpuşlanmak: yapışkan olmak, çelpeklenmek II, 271

çerlenmek: vücut ağırlaşmak, ağrımak, hastalanmak I, 322; 11, 244, 245

çılanmak: yaşlıktan ıslanmak; at terlemek II, 150

çoğlanmak: ateş yalınlanmak, güne; yalını yere düşmek II, 245

çoğlanmak: toplanmak, akışarak toplanmak II, 245

çoğlanmak: bağlanmak, heybelenmek III, 198

çokmaklanmak: yılan çöreklenmek II, 275, 279

egrimlenmek: (su göllerde) eğreklenmek, kaynayarak ve akarak dönmek, düdenlenmek I, 314

enüçlenmek: göze perde inmek I, 291

eteklenmek: eteklenmek I, 294

etlenmek: etlenmek, şişmanlamak I, 256, 285

ewlenmek: evlenmek III, 87

içlenmek: içlenmek, tanelenmek, içi olmak I, 256, 257

irkeklenmek: dalgalanmak; erkek olmak ürpermek I, 315

işlenmek: islenmek, dumanla örtülmek, tütsülenmek; kendini iş yapar göstermek I, 297, 298, II,

kaklanmak: kurutulmak, kakaç yapılmak, su toplanmak II, 252

kapganlanmak: kapaklanmak II, 275

kemlenmek: hastalanmak I, 338; II, 253

kesmelenmek: zülüflenmek, kâküllemek III, 203

kezlenmek: gezlenmek; dibi tutmak II, 252, 253

kıdıglanmak: kıyılanmak, kenarlanmak II, 268

kirlenmek: kirlenmek; yumulmak II, 252

kirpilenmek: sertleşerek kirpi gibi büzülme, yüzü asılmak III, 200

koguşlanmak: su fişkırmak II, 268

köklenmek: sıkı bağlanmak; asaletli veya zengin olmak II, 253

kuduzlanmak: dul karı ile evlenmek II, 267, 268

mandarlanmak: sarmaşıklanmak II, 271

monçuklanmak: boncuklanmak II, 276

oçaklanmak: ocaklanmak I, 293

otrulanmak: yüz yüze gelmek I, 296, 297

öklenmek: dinlenmek; önceden anlamayıp sonradan anlamak; (çocuk) büyüme I, 259, 298

örküçlenmek: dalgalanmak, sacayaklanmak I, 95, 312, 313

saçlanmak: saçlanmak II, 246

tarmaklanmak: kol kol kuş pençesi gibi akın etmek; pençe sahibi olmak (kuş); kol kol olmak (su) II, 274

tarmutlanmak: (su) kollara ayrılmak II, 270

teringüklenmek: (su) derinlemek; oğalmak III, 411

terlenmek: terlemek II, 242, 254

tulkuklanmak: tulum gibi şişmek II, 351

türkeklenmek: dürülmek, bohçaya sarılmak II, 351

tüşlenmek: inmek, toplanmak I, 222; II, 242

uruglanmak: tane tutmak I, 293

utrulanmak: yüz yüze gelmek I, 296

üzlenmek: yemekte yağ üste çıkmak, kabarmak I, 258

yağlanmak: yağlanmak III, 111

yakrılanmak: yağlanmak III, 203, 204
yarımlanmak: yarımlanmak III, 115
yélimlenmek: tutkallanmak III, 115
yudruklanmak: elini yumruk yapmak III, 116
yumgaklanmak: yumak, yuvarlak yapılmak III, 116
yumşaklanmak: yumuşamak, yaltaklanmak III, 116
yumurlanmak: toplanmak II, 270; III, 114
yudruklanmak: elini yumru yapmak III, 116

Eylem/Hareket Anlamı

“Eylem/Hareket Anlamı” başlığı altında ele alınan fiillere lAn- ekinin yüklediği anlamsal fonksiyon; hareket etme, hareket sonucunda bir hedefe ulaşma, eylemin hareket sonucunda oluşması fonksiyonlarıdır. Bu başlık altında değerlendirilen toplam 50 adet lAn- eki ile türetilen fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

ağırlanmak: ağırlanmak, ikram edilmek, pahalı bulunmak I, 291, 292; III, 344
arıklanmak: (su) akararak ark yapmak, su yerde kendine ırmaklar gibi yol ve hendek açmak I, 294
atızlanmak: (tarla hakkında) maşalaya ayırmak, sulanmak ve ekilmek için parçalara ayırmak I, 292
awlanmak: avlanmak I, 298
balıklanmak: balıklanmak; çamurlanmak; bir yerde kale yapılmak II, 265
başlanmak: başlanmak; yönelmek; hayvan dağa doğru sürülmek; başaklanmak II, 238; III, 235
bertlenmek: hırkalanmak, hırka giymek III, 200
bilezüklenmek: bilezik takınmak III, 205
burtalanmak: altın kırıkları ile süslenmek III, 200
çaklanmak: çalkamak I, 513
çıglanmak: ölçülmek III, 198
çükreklenmek: yün elbise sahibi olmak ve giymek II, 277
emlenmek: kendine ilaç etmek I, 259
etizlenmek: parçalara ayrılmak, (tarla hakkında) maşalaya ayırmak I, 292
içmeklenmek: kuzu kürkü giymek ve buna sahip olmak I, 314
iştonlanmak: iç donu giymek I, 314, 315
katıglanmak: çabalamak, uğramak II, 268, 270; III, 159
kirşenlenmek: yüze düzgün sürünmek II, 278
köñleklenmek: gömleklenmek, gömlek giymek III, 411
kudgulanmak: sineklenmek, kendinden sinek koğmak III, 201
kuşlaglanmak: kuş avlağı yapmak II, 273
künçüklenmek: yaka yapılmak II, 277

mançuklanmak: elbiseyi eğer heybesine koymak ve heybeyi eğerin arkasına asmak II, 276

meñlenmek: kendine tane toplamak II, 290

ogurlanmak: vakti yaklaşmak; uğurlanmak, uğurlu olmak; bağışlananın karşılığı verilmek I, 292

ordulanmak: yurt tutmak, yerleşmek II, 294

öñiklenmek: zülüflü olmak, takma saç (zülüf) takmak I, 311, 312

sakalduruklanmak: sakalduruğu bağlamak III, 205

saraguçlanmak: başörtüsü örtmek III, 205

sarlanmak: sarınmak, sarılmak II, 246

sırlanmak: (işe) hazırlanmak; sırlanmak II, 246, 247

surkuçlanmak: lök macunu ile sıkıştırılmak, berkitilmek II, 271

tarmaklanmak: kol kol kuş pençesi gibi akın etmek; pençe sahibi olmak (kuş); kol kol olmak (su) II, 274

tolumlanmak: silahlanmak II, 266

tugraglanmak: alay ve biniş günlerinde han tarafından sonra alınmak üzere at verilmek, atlandırmak; tuğra ile mühürlenmek II, 272, 273

tugzaglanmak: alay ve biniş günlerinde han tarafından sonra alınmak üzere at verilmek, atlandırmak; tuğra ile mühürlenmek II, 272, 273

turbunlanmak: bir şey hakkında araştırmalarda bulunmak II, 278

tuşlanmak: yönelmek, karşılaşmak II, 243, 344

tuzgulanmak: yemek hediye etmek III, 201

tügmelenmek: dügmelenmek, ilikleri iliklemek III, 202, 203

tümilenmek: timbildemek, sekerek koşmak III, 327

tüñürlenmek: kendini birine dünür salmak III, 407

türkünlenmek: kendini bir yerden saymak ve o yeri kendinin sayıp oturmak II, 278

türmeklenmek: dürüm yapılmak II, 276

üplenmek: yağmalanmak I, 255

yarıklanmak: zırhlanmak III, 114, 115

yıldızlanmak: köklenmek, bir yere yerleşmek, soylanmak III, 116

yişimlenmek: yişim giymek, tozluk giymek III, 115

yularlanmak: yularlanmak, yular takılmak III, 114

yüzlenmek: yüzünü dönmek; saygı sahibi olmak; halktan hizmet istemek III, 110, 111

Herhangi bir Şeye Sahip Olmak/Edinmek Anlamı

“Herhangi bir Şeye Sahip Olmak/Edinmek Anlamı” başlığı altında yer verilen fiillere IAn- ekinin yüklediği anlamsal fonksiyon; herhangi bir eşyaya, soyut bir unsura, kişiye, hayvana, yere sahip olmak yahut bunları edinmek şeklindeki anlamsal fonksiyonlarıdır. Bu başlık altında toplam 52 adet fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

adaklanmak: ayaklanmak, ayak sahibi olmak I, 293, 294

alaçulanmak: alaçuk edinmek III, 205

arkalanmak: arka (yani yardımcı) sahibi olmak; bir şeye sırtını vermek, dayanmak I, 297

arpanmak: arpalanmak, arpa sahibi olmak I, 296

atanlanmak: iğdiş deve sahibi olmak I, 295

azuklanmak: azık sahibi olmak I, 294

başmaklanmak: başmak sahibi olmak II, 274

beglenmek: kadın evlenmek, koca sahibi olmak, koca edinmek II, 239, 254

berkelenmek: kanla dolmak; kamçı sahibi olmak III, 201, 202

biçeklenmek: bıçak sahibi olmak II, 265

buşgutlanmak: çırak, çömez sahibi olmak II, 270

çawlanmak: sanlanmak, şöretlenmek, ün sahibi olmak II, 245; III, 200

çükreklenmek: yün elbise sahibi olmak ve giymek II, 277

edlenmek: bir şey bir dilek için kullanılmak, bir şey dilek edinilmek I, 257

enüklenmek: eniklemek, enik sahibi olmak I, 294

erlenmek: kadın evlenmek, er sahibi olmak I, 257

eşgeklenmek: eşek sahibi olmak I, 315

eşiçlenmek: tencere sahibi olmak I, 291

etmeklenmek: ekmek sahibi olmak I, 314

etüklenmek: ayakkabı, edik sahibi olmak I, 294; III, 348

ewlenmek: hâlelenmek; kendine ev edinmek 1. 258, 259

içmeklenmek: kuzu kürkü giymek ve buna sahip olmak I, 314

kagunlanmak: kavun sahibi olmak III, 206

kaşuklanmak: kaşık sahibi olmak II, 268, 269

keleplenmek: bir yer “kelep” otuna sahip olmak 11. 269

keregülenmek: çadırlanmak, çadır edinmek, çadıra girmek III, 205

kılıçlanmak: kılıç sahibi olmak II, 267

kımızlanmak: kımız sahibi olmak II, 268

kısraklanmak: kısrak sahibi olmak II, 275, 279

kışlaglanmak: kışlak edinmek, kışlamak II, 273

kızlanmak: kız edinmek, kız çocuk sahibi olmak II, 251, 254; III, 198

oğuşlanmak: aile, hısım sahibi olmak I, 293

ordulanmak: başşehir edinmek I, 296

ögürülenmek: at sürüsü, aygıra sahip olmak, başka hayvanlar sürü ve bölük hâline gelmek I, 292

ökmeklenmek: küpelenmek, küpe sahibi olmak I, 314

öküzlenmek: öküz sahibi olmak I, 293

örgüçlenmek: örgülü saç sahibi olmak I, 312, 313

safdıçlanmak: sepet sahibi olmak II, 271

saghlklanmak: sağmal sahibi olmak II, 275

siñillenmek: kızkardeş edinmek III, 408

tarıglanmak: ekin sahibi olmak II, 269

tarmaklanmak: kol kol kuş pençesi gibi akın etmek; pençe sahibi olmak (kuş); kol kol olmak (su) II, 274

tayaklanmak: dayak, baston sahibi olan III, 197, 198

tıtlanmak: çamlanmak, çam sahibi olmak III, 199

tilküllemek: tilkilik etmek, yaltaklanmak III, 202

tişlenmek: dişlenmek; dişenmek, bilenmek II, 244

tuşgutlanmak: çırak, çömez sahibi olmak II, 270

tutuklanmak: hadım köle sahibi olmak II, 265

udmaklanmak: uşak ve ırgat sahibi olmak I, 313

xumarulanmak: mirasa konmak; dostunun veya başkasının malından kendine azık edinmek III, 205

yarmaklanmak: para sahibi olmak II, 279; III, 116

yılgnlanmak: ılgın ağacına sahip olmak III, 117

İstek Anlamı

“İstek Anlamı” başlığı altında yer alan fiillere IAn- ekinin yüklediği anlamsal fonksiyon, herhangi bir şeyi isteme ve bir isteği belirtme fonksiyonlarıdır. Bu başlık altında toplam 3 adet fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

erseklenmek: kadın azgınlığından erkek istemek I, 314

üdülenmek: kösnemek, erkek istemek I, 257

yüzlenmek: yüzünü dönmek; saygı sahibi olmak; halktan hizmet istemek III, 110, 111

Kılık Değişirme Anlamı

IAn- ekinin incelenen fiillere yüklediği anlamsal fonksiyonlar içerisinde kılık değişirme veya başka bir kılığa bürünme fonksiyonu da bulunmaktadır. “Kılık Değişirme Anlamı” başlığı altında değerlendirilen bu fiiller Divânu Lügâti’t-Türk’te çoğunlukla IAn- ekinin belirli bir boy adına gelerek türetilmesiyle meydana gelmiştir. Bu başlık altında ele alınan toplam 12 adet fiil tespit edilmiş, bunlardan 1 tanesi söz konusu ekin boy adının dışında bir sözcüğe eklenmesiyle ortaya çıktığı görülmüştür. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

çigillenmek: Çiğil kılığına girmek II, 269

karluklanmak: Karluk kılığına girmek II, 275, 276

katunlanmak: hanımlanmak, han karısı şekline girmek III, 206

kençeklenmek: Kençek kılığına girmek, Kençekleşmek II, 277

kıfçaklanmak: Kıpçak kılığına girmek II, 279

kıwçaklanmak: Kıpçak kılığına girmek ıı, 276

ograklanmak: Ograk kılığına girmek I, 313; II, 279

oguzlanmak: Oğuzlaşmak, Oğuz kılığını almak, Oğuz kılığına girmek, kendini Oğuz'lar'dan saymak I, 293; II, 269

tawgaçlanmak: Maçın halkı kılığına girmek II, 271

tübütlenmek: tibetli kılığına girmek ıı, 265

ugraklanmak: Ograk kılığına girmek I, 313

yağmalanmak: Yağma kılığına girmek, onların huyu ile huylanmak III, 203

9. Nicelik Anlamı

“Nicelik Anlamı” başlığı altında yer verilen ve lAn- eki ile türetilen fiillere, ekin kazandırdığı anlamsal fonksiyon; artış, azalış, boyut, miktar fonksiyonlarıdır. Bu başlık altında değerlendirilen fiiller toplam 9 adettir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

artuklanmak: aşırı gitmek, I, 313 arturmak, artırmak, aşırı gitmek I, 219

azlanmak: azımsamak, az görmek I, 297

ıjmaklanmak: bir yerde veya bir şeyde çok şap bulunmak; kelliği artmak, azmak I, 313

kadruklanmak: dağın girintisi, çıkıntısı, sert yeri çok olmak II, 275

kırtışlanmak: güzelleşmek, güzelliği artmak II, 272

sayramlanmak: su azalmak, sığ bir hâl almak, su biraz çekilmek III, 205

tüşkünlenmek: dağda kitre ağacı çoğalmak II, 278

yağırılanmak: yağırılanmak, yağırı çoğalmak, yağırdan kaşınmak III, 113, 114

yulaklanmak: pınarlanmak, pınarlar çoğalmak III, 115

Oluşum Anlamı

“Oluşum Anlamı” başlığında ele alınan ve lAn- eki ile türetilen fiillere, ekin yüklediği anlamsal fonksiyon, daha önceden olmayan bir unsurun meydana gelmesi ve oluşumunun gerçekleşmesi fonksiyonudur. Bu başlık altında yer alan fiiller toplam 31 adettir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

armutlanmak: armutlanmak I, 312

artuçlanmak: ardıçlanmak, ardıçı çok olmak I, 312

balıklanmak: balıklanmak; çamurlanmak; bir yerde kale yapılmak II, 265

başaklanmak: ok temrenlenmek, oka temren takılmak II, 264, 265

çaruklanmak: çarıklanmak II, 266

çeçeklenmek: çiçeklenmek II, 266

çelpeklenmek: çapaklanmak II, 277, 279

çığırlanmak: çığırlar peyda olmak II, 267

çüpürlenmek: keçi kıllanmak II, 266

eriklenmek: eriklenmek, erik meyvesi vermek I, 294; III, 348

kadıızlanmak: kabuklanmak II, 267

kamışlanmak: kamışlık olmak II, 268

kanatlanmak: binek sahibi olmak; uçmak, kanatlanmak, kanadı çıkmak, bitmek II, 267

karlanmak: karlanmak, kar yağmak III, 197

katlanmak: meyvelenmek; dikenli ağaçlar meyvelenmek III, 196, 197

kayuklanmak: kaymaklanmak III, 197, 198

kırlanmak: kırlamak, kıraçlaşmak, yerde çatlaklar ve hendekler meydana gelmek II, 251

kirpüklenmek: gözde kötü kıl bitmek II, 277, 279

köğlenmek: yüzde çiller çıkmak; şarkı söylemek, ırlamak, taganni etmek, sesi yükselte alçalta şarkı çağırma I, 253; II, 253, 255; III, 131

körpelenmek: yeniden çıkmak, yeniden bitmek III, 200

müñüzlenmek: boynuzu çıkmak, boynuzlanmak III, 408

pürçeklenmek: pürçeklenmek, yelesi çıkmak, kâkül (perçem) çıkmak II, 276

sarkaçlanmak: yerde yaban hindibasına benzer bir ot bitmek, karamuk otu bitmek II, 271

sirkelenmek: sirkelenmek, (baş) bit yavrusu (sirke) ile dolmak III, 202

sögütlenmek: söğütlük olmak II, 266

uçlanmak: uç peyda etmek I, 257

üjümlenmek: dutlanmak, dut vermek I, 297

üzümlenmek: üzümlenmek I, 295

yalıglanmak: horoz ibiklenmek; at yelesenmek III, 114

yemişlenmek: yemişlenmek, yemiş, meyve vermek, meyvelenmek II, 269; III, 114, 197

yığaçlanmak: ağaçlanmak III, 113

Söz/İfade Anlamı

“Söz/İfade Anlamı” başlığında incelenen fiillere İAn- ekinin kazandırmış olduğu anlamsal fonksiyon, bir söz söyleme, söze dair bir unsur belirtme ve ifade etme fonksiyonlarıdır. Bu başlık içerisinde toplam 4 adet fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller ve anlamları şu şekildedir:

köğlenmek: yüzde çiller çıkmak; şarkı söylemek, ırlamak, taganni etmek, sesi yükselte alçalta şarkı çağırma I, 253; II, 253, 255; III, 131

sawlanmak: atalar sözü söylemek III, 199

söwlenmek: fısıldamak III, 278

sözlenmek: söylemek, sözü açıklamak II, 247

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Divânu Lügâti't-Türk adlı eserin dizininde incelenen ve İAn- eki ile türetilen fiillerin anlamsal analizi üzerinde durulmuştur. Karahanlı Türkçesi dönemindeki geçiş eserlerinden olan Divânu Lügâti't-Türk, dönemin fonetik ve morfolojik yapısını temsil etmesi bakımından oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu dönemde kullanılan eklerin sözcük türleri üzerindeki anlamsal fonksiyonlarını da tespit etmek bu açıdan gereklidir.

Her ekin eklendiği sözcüğe kazandırdığı belirli anlam fonksiyonları bulunmaktadır. Eldeki çalışmada İAn- eki ile türetilen fiiller, belirli anlamlar kazanmışlar ve bu anlamlar çerçevesinde

kullanılmışlardır. Eserin dizin kısmında lAn- eki ile türetilen fiiller taranmış ve belirlenmiştir. Belirlenen fiiller, sahip oldukları anlamlara göre kategorize edilmiş ve sayısal olarak değerlendirilmiştir. Belirlenen anlamsal fonksiyonlar toplam 11 başlık altında incelenmiştir. Böylelikle söz konusu ekin anlamsal fonksiyonları belirlenmiş olup incelenen fiiller bu ekin kazandırdığı anlam doğrultusunda incelenmiştir. İncelenen fiillerin anlam fonksiyon kategorisi ve sayısal dağılımı Tablo-2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Fiillerin anlam ve sayı analizi

Anlamsal Fonksiyon Kategorisi	Sayısal Dağılım
1. Bulmak/Özgün Bakış Açısıyla Görmek Anlamı	18
2. Davranış/Psikolojik Durum Anlamı	27
3. Değişim Anlamı	26
4. Durum Anlamı	67
5. Eylem/Hareket Anlamı	50
6. Herhangi bir Şeye Sahip Olmak/Edinmek Anlamı	52
7. İstek Anlamı	3
8. Kılık Değiştirme Anlamı	12
9. Nicelik Anlamı	9
10. Oluşum Anlamı	31
11. Söz/İfade Anlamı	4
TOPLAM=11	TOPLAM=299

Tablo-2’de görüldüğü üzere lAn- eki ile türetilen fiiller toplam 299 adet olup 11 adet anlamsal fonksiyona ayrılmıştır.

lAn- eki ile türetilen ve en fazla sayıya sahip olan anlamsal fonksiyon durum anlamı olup toplam 67 adettir. Bu başlıkta yer alan fiiller belirli bir duruma işaret etmiş ve eserdeki lAn- eki ile türetilen fiillerin anlam olarak en çok durum bildirdiği tespit edilmiştir.

Sayısal anlamda durum anlamından sonra herhangi bir şeye sahip olmak/edinmek anlamı başlığı gelmekte olup toplam 52 adetten oluşmaktadır. Herhangi bir unsura sahip olma anlamının lAn- eki ile türetilen fiillerde yer aldığı ve bu fiillere Divânu Lügâti’t-Türk’te yer verildiği görülmüştür.

Eserde eylem/hareket anlamı başlığına ait toplam 50 adet fiil bulunmaktadır. Türkçe, fiil bakımından zengin bir dil olmakla birlikte hareket bildiren fiillerin çok sayıda yer alması Türklerin kültürleriyle yakından ilişkilidir. Kâşgarlı Mahmud, Divânu Lügâti’t-Türk’te “At, Türk’ün kanadıdır.” ifadesini kullanmış ve Türklerin bağımsız bir yapıya sahip olduklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla Türkler, her daim bir harekete tâbi olmuş ve bu durum dile de yansımıştır. Ancak sayının en fazla dağılıma sahip olmamasının nedeni, bu fiillerin lAn- eki ile türetilme durumlarına göre incelenmiş olmasıdır.

Davranış/psikolojik durum anlamı, değişim anlamı bildiren, oluşum anlamı başlıklar 27, 26 ve 31 olmak üzere birbirine yakın sayılarda olduğu görülmüştür.

lAn- eki ile türetilen en az fiil sayısının 3 olmak üzere istek anlamı başlığına ait olduğu tespit edilmiştir. Ekin anlamsal fonksiyon olarak en az kazandırdığı anlam istek anlamıdır. İstek anlamı ile söz/ ifade anlamı başlıkları, birbirine oldukça yakın sayısal dağılımdadır.

Divânu Lügâti’t-Türk’te lAn- eki ile türetilen 299 adet fiil tespit edilmiş ve eserde bu ekle türetilen fiillerin farklı anlamsal fonksiyonlarda yer aldığı görülmüştür.

İAn- ekinin türetme işleviyle fiillere yüklediği anlam fonksiyonları, Bulmak/Özgün Bakış Açısıyla Görmek Anlamı, Davranış/Psikolojik Durum Anlamı, Değişim Anlamı, Durum Anlamı, Eylem/Hareket Anlamı, Herhangi bir Şeye Sahip Olmak/Edinmek Anlamı, İstek Anlamı, Kılık Değiştirme Anlamı, Nicelik Anlamı, Oluşum Anlamı, Söz/İfade Anlamı olmak üzere toplam 11 adettir. Bu ek, 11 adet anlam fonksiyonu kazandırarak dilin anlam boyutuna katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk dizini*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- Canpolat, M. (1999). *Kâşgarlı Mahmud ve etimoloji Dîvanü Lûgat-it-Türk bilgi şöleni bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Cin, A. & Işık, D. (2020). Eski Türkçeden günümüze +la- isimden fiil yapım eki. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 10, 79-115.
- Erdal, M. (1991). Old Turkic word formation: a functional approach to the lexicon, I-II, Wiesbaden.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. (çev. M. Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). Türk dilinde fiiller (en eski türkçeden çağdaş türk şivelerine kadar). Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Kaçalin, M. S. (2008). Kâşgarî'nin doğumunun bininci yıldönümü dolayısıyla. *Türk Edebiyatı*, 420, 43-47.
- Karamanlıoğlu, A. F. (2001). Türk dili nereden geliyor nereye gidiyor. Beşir Kitabevi. İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2017). Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Özkan, M. Esin, O. & Tören H. (2001). Yüksek öğretimde Türk dili yazılı ve sözlü anlatım. İstanbul. Filiz Kitabevi.
- Türk, O., & Koç, F., (2023). Dîvânu Lugâti't-Türk'te fiilden isim yapan eklerin morfolojik işlevleri üzerine. *Folklor Akademi Dergisi*, 6(1), 328-340.